

словари, Астрель, 2001. – 856 с. – Библиогр. : с. 846-854. – 3000 экз. – ISBN 5-271-00448-1 (“Издательство Астрель”); ISBN 5-17-002939-X (“Издательство АСТ”).

Мокиенко 2003: Мокиенко, В.М. Новая русская фразеология : [материалы к словарю] [Текст] / Валерий Михайлович Мокиенко ; Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. – Opole : Drukarnia Wydawnictwa Świętego Krzyża, 2003. – 168 с. – Библиогр. : с. 153-168. – 300 egz. – ISBN 83-86881-34-8.

СНРЛФ 2011: Словарь новой русской лексики и фразеологии [Электронный ресурс] / [Ludmila Stěpanova, Milena Machalová, Petra Fojtů, Daria Valentinova, Tamara Sokolova, Hana Molnarová, Natalia Shvedyuk, Jaroslava Bogomol, Ivana Hanulíková, Kateřina Neumannová] ; redaktorka doc. Ludmila Stěpanova, CSc. – Olomouc, 2011. – 183 с. – Библиогр. : с. 181-183. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/597706>. – Название с экрана.

СФУМ 2008: Словник фразеологізмів української мови [Текст] / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко] ; відп. ред. В. О. Винник. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с. – 3000 пр. – ISBN 978-966-00-0880-5. – (Словники України).

Карпіловська 2001: Карпіловська, Jewgenija. Фразеологика современной украинской писательской эссеистики и проблемы формирования нового украинского стандарта [Текст] / Jewgenija Karpiłowska // Nowa frazeologia w nowej Europie. Słowo. Tekst. Czas VI : Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Szczecin, 6–7 września 2001 r. / [Pod redakcją Harry Waltera, Walerija Mokijenki, Michaiła Aleksiejenki]. – Greifswald, 2001. – 162 s. – ISBN 3-86006-167-4. – S. 73-75.

Исследован понятийный аспект фразеологических инноваций в современном украинском языке: по семантике и функциям дифференцированы группы и подгруппы новых фразеологизмов, определена их специфика.

Ключевые слова: языковая динамика, фраземика, фразеологическая инновация, семантико-функциональная фразеологическая инновация, стилистико-функциональная фразеологическая инновация.

The conceptual aspect of phraseological innovations in the Modern Ukrainian language has been investigated: the groups and subgroups of new phraseological units have been differentiated by the meaning and functions, its specificity has been determined.

Keywords: language dynamics, phrasemics, phraseological innovation, semantic and functional phraseological innovation, stylistic and functional phraseological innovation.

Надійшла до редакції 22 серпня 2012 року.

Тетяна Д'якова

УДК 811.161

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІРНИЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКОМУ ГОВІРКОВОМУ МОВЛЕННІ

У статті розглянуто функціонування гірницької фразеології в східнослобожанських говірках, з'ясовано етнокультурну конотацію висловів. Здійснено класифікацію фразеологічних одиниць з огляду на їхню семантику. Мовною базою дослідження стали ареальні фразеологічні одиниці східнослобожанських говірок. Для аналізу фразеологізмів залучено різноманітні фразеографічні джерела.

Ключові слова: східнослобожанські говірки, ареальна фразеологія, фразеологічна одиниця, гірницька фразеологія, семантичне значення.

У формуванні східнослобожанської говіркової фразеології значну роль відіграють особливості місцевого побуту, матеріальної та духовної культури, помітне місце посідають субстандартні фразеологічні одиниці жаргонного мовлення. Особливою виробничою сферою, яку відбито в говірках ареалу, є гірнича. Це зумовлено причинами екстралінгвального характеру, серед яких традиційно високий розвиток гірничої справи, соціальна активність гірників, значна кількість населення регіону, причетного до шахтного виробництва.

Жаргон шахтарів (гірників) став об'єктом дослідження у працях Й. Дзензелівського [Дзензелівський 1996], Л. Ставицької [Ставицька 2005], В. Ужченка [Ужченко 2003], побіжно в дисертаціях І. Мілевої [Мілева 2005], Р. Міняйла [Міняйло 2001]. Жаргонні одиниці цієї тематичної групи наведено у „Фразеологічному словнику східнослобожанських і степових говірок Донбасу” [Ужченко 2002], проте бракує досліджень з функціонування гірницької фразеології в східнослобожанському говірковому мовленні, де було б проведено аналіз фразеологічних одиниць не лише виробничої сфери, а й побутової.

Мета розвідки – простежити функціонування в українських східнослобожанських говірках гірницьких фразеологічних одиниць. **Завданнями** роботи є: 1) зібрати фразеологічні одиниці, які пов'язані з гірничою галуззю й побутують у мовленні мешканців ареалу, проте не мають безпосереднього стосунку до шахтного виробництва, 2) виокремити семантичні групи таких висловів, 3) з'ясувати їхню етнокультурну конотацію, 4) порівняти говіркові фраземи та окремі лексичні одиниці з тими, що зафіксовано в словниках різних типів.

Мовною базою дослідження є діалектна фразеологія східнословобжанських говірок, зібрана авторкою за спеціальною програмою впродовж 2009–2012 років, а також зафіксована у “Фразеологічному словнику східнословобжанських і степових говірок Донбасу” [Ужченко 2002].

Фразеологізми, які містять гірницьку термінологію, відбивають не лише промислові гірничі процеси, а й повсякденне, не пов'язане безпосередньо з виробництвом, життя, побут мешканців шахтарських населених пунктів, зокрема людей, які мають опосередковане відношення до шахтної справи. Такі вислови не є професійними жаргонізмами в повному значенні цього слова, оскільки містять лише натяк на первинне професійне джерело, тому їх варто вважати професійною розмовно-ужитковою мовою [Ставицька 2003: 40]. Ми виділили чотири семантичні групи „побутових” фразеологічних одиниць (ФО), опосередковано пов'язаних із гірничою галуззю:

1) вислови із значенням ‘нічого не робити (ледарювати), ледар’. Зневажливі вислови *Ваня з терикону* ‘ледар’ (КрК, Соф) та *Ваня Розпилов* ‘т с’ [Ужченко 2002: 42], де *Розпилов* – персоніфікована назва апелятива *розпил* (широка дошка, на яку шахтарі лягають спати в III – IV змінах), містять просторічний варіант антропоніма Іван – *Ваня*, що входить до складу багатьох фразем із семантикою ‘дивакувата людина, легковажний, недоумкуватий, дурень’ (*Ваня Ветров, Ваня з Булавінівки, Ваня з мильного заводу, Ваня, морозом придавлений*). Отже, у фразеологізації бере участь не сам онім, а символічне значення, яким наповнюється онімична оболонка в процесі функціонування в мовленні. Для порівняння зазначимо: у Нижегородській області Росії побутує вислів *работать в бригаде Ваньки Шаталова* ‘бездельничать’, де до того ж обігране дієслово *шататься* як власне ім'я [Мокиєнко 1989: 81]. У словнику В. Даля переносне значення цього слова подано як ‘тинятися, вештатися, блукати без справи й потреби’ [Даль 1999: 623], що пояснює значення названої фраземи. До цієї групи належать також ФО *сушити (гріти) розпили [спиною]*, ірон. ‘нічого не робити, байдикувати’ [Ужченко 2002: 204]; *воздух ганяти* ‘т с’ (КрК, Соф) – при ходінні вперед-назад, без роботи, рухається тільки повітря; *сидіти на коньку* ‘нічого не робити, байдикувати’, *коньок* – це розпил (розпиляна дошка) завширшиною 0,9 м та довжиною 2 м [Ужченко 2002: 131]. Із гірницького мовлення запозичено фраземи *шахтна муха*, жарг. ‘запальник, який отримав півтвірку на вибухові роботи, але цих робіт не провадив, тобто нічого не робив’ (Зим); *працювати на лежачому пласті*, ірон. ‘нічого не робити, ледарювати’, гірничий термін *лежачий пласт* – пласт вугілля, товщина якого не перевищує 70 см, розробляти його можна тільки лежачи, в основі виразу гра слів, каламбур: *лежачий* (пласт) – *лежати* (пластом) – *лежати* (і нічого не робити) [Ужченко 2002: 187]. Ідіома *нішу сторожити*, жарг. ‘нічого не робити, байдикувати’ (*ніша* – пустота в лаві, у породі) (КрК, Луг, Соф) має синонімічний вислів *сторожити (охраняти, охороняти) диван (кровать, ліжку)* ‘нічого не робити, спати, ледарювати’ (Луган). На основі каламбурного обігрування слів *проходити* (повз) і *прохідник* ‘робітник, який здійснює проходку в шахті’ утворено ФО *прохідник по кварталі, прохідник по Перевальську, прохідник мимо шахти*, ірон. ‘той, хто не працює, ледарює, прогулює’ [Ужченко 2002: 195]. ФО *зделати (зробити) вікно* ‘свідомо не працювати, уникати роботи’ (Білр, Луг) шахтарі пояснюють так: якщо не працюєш, можна було б і у вікно визирати, якщо перебувати на поверхні, а під землею просто нічого не роблять. Жаргон, зокрема професійний, „швидкомінний шар”, постійно поповнюваний новими одиницями. Вислів *стати Ахметичем* ‘знахабніти, нехтувати своїми обов'язками’ (Білр) в образно-експресивній формі оцінює реалії сучасного шахтарського повсякдення: *Ахметичем* позаочі називають на шахті відомого фінансового магната Рината Ахметова, у чю власність потрапили деякі шахти, отже, поводити себе відповідно можуть дозволити собі його „діти” – *Ахметичі*;

2) ФО із значенням ‘виконувати зайву, нікому не потрібну роботу’. Фразеологізми цієї групи побудовані за схемою: виконання дії, результат якої немає ніякого сенсу: *вугілля мити (перемивати), притоптувати вугілля* [у вагонетці] ‘виконувати зайву, нікому не потрібну роботу’, *комбайн ганчіркою витирати* ‘т с’, *міти у верхній куток дивитися на сонце*, ірон. ‘т с’ [Ужченко 2002: 57, 130, 142]; *дуру ганяти* ‘т с’ (КрК, Соф) – робота нікому не потрібна, отже, марна, дурна; *підмітати пил (пилюку)*, ірон. ‘т с’ (КрК, Соф) – у шахтних виробках пил, якщо його й підмести, осідає тут же; *бумажки збирати*, ірон. ‘т с’ (Білр, Луг) – обгортки від їжі розтягують забоем пацюки, й іноді, щоб хоча б чимось шахтарі займалися (якщо немає роботи), начальство змушує збирати ці папірці, хоча всі розуміють марність такого заняття. В обстежених говірках зафіксовано синонімічні вислови *макарони сушити* ‘виконувати непотрібну роботу’, *кота красити* ‘т с’ (Луган). Останній вислів пояснюють так: скільки кота не прикрашай, а тигра з нього не вийде, тому це – даремні зусилля. Пор.: лемк. *гледати вчєрашні день* ‘робити що-небудь недоцільно’, *носіти до ліса дьрва* ‘робити даремну роботу’, *шылом кáшу істи* ‘робити безглузду роботу’ [Вархол, Івченко 1990: 47, 79, 146];

3) фраземи із значенням ‘випивати, відзначати якусь подію’. Вислови *ходити на балон*, жарг. ‘випивати, відзначати якусь подію’, *іти на банку* ‘випивати’ [Ужченко 2002: 27], *роздавити (ставити) банку* ‘пригощати спиртним’ (Кр) пов'язані насамперед із шахтарським звичаєм пригощати спиртним перед відпусткою (*банка, балон*, жарг. – трілітрова банка), пор.: жарг., крим. *кинуть по банке* ‘випити по пляшці алкогольного напою’ (Луган), *бути під банкою* ‘бути п'яним’ (Луган), рос. жарг. *под. банкой* ‘у стані алкогольного сп'яніння’ [Никитина 2003: 32]; *роздавити чекушку* ‘розпити півторалітрову пляшку спиртного’ (КрК, Соф) – спостерігаємо вторинну номінацію жаргонної лексеми *чекушка*, яку традиційно тлумачили як ‘чвертка (0, 25 літра) горілки’ [Ставицька 2003: 290], *роздавити пузирьок* ‘розпити пляшку горілки’ (Лисич). *Роздавити бутильок*, жарг. ‘відзначити випивкою якусь подію (відпустку, день народження, премію тощо)’ (КрК, Соф), пор.: *бутьль* ‘пляшка алкогольного напою’ [Словник сучасного українського сленгу 2006: 70];

бутильок 1. Шахтар напередодні відпустки. 2. Частування, яке готує бригаді шахтар напередодні відпустки [Ставицька 2003: 60]. У східнословобожанських говірках також зафіксовано фразу *роздавити біленьку* ‘випити горілки’ (Лисич, Луган, СтЛ), *біленька* – пляшка горілки;

4) вирази із значенням ‘дуже брудний’. Вислови цієї групи в мовній картині світу східнословобожанського ареалу характеризують зовнішній вигляд людини, пов’язуючи його з найменуваннями найбрудніших місць шахти: *наче спав під шлаковою горою* [Ужченко 2002: 71]; *як із лави вискочив (виліз) ‘т с’* (КрК, Соф); [як] *із шахти виліз* (КрЛ); [як] *мордою в штибі лежав (спав, валявся)* (Білр, Лут), *штиб* – ‘дрібне або подрібнене кам’яне вугілля’ [Великий тлумачний словник 2003: 1407]; *як у канавці спав* (Білр, Лут,) – *канавкою* називають водовідлив, де багнока, стічні води, це свого роду шахтна каналізація; *з-під терикона, харцизяка з-під шлакової гори*, [як] *з иурфу виліз* [Ужченко 2002: 230, 238, 259]. Синонімічні компаративні ФО, утворені за подібними моделями, побутують і в інших говірках України, пор.: споліс. *брудний наче з болота виліз, наче з сажі виліз, як з комина виліз, виліз як чорт з комина* [Доброльожа 2003: 75]; ннад. *як із димаря вилізти (вискочить)* ‘бути дуже брудним’, *як із печі вилізти (вискочить)* ‘т с’, *як з плити вилізти (вискочити)* ‘т с’ [Чабаненко 2001: 159-160].

Поза названими семантичними групами перебувають поодинокі ФО, які:

1) характеризують зовнішність людини, її розумові здібності: *як розпил ‘худий’* (Соф); *розпилом по голові торохнутий*, жарг. ‘дурнуватий’ [Ужченко 2002: 204]; *розпилом трахнутий*, жарг. ‘т с’ (КрК, Соф); *правильною стороною ударений ‘т с’* (Білр) – правильним боком дошки називають її торець, удар яким буде найбільш відчутним; *ходити в шахтьорках* ‘ходити в спецвіці повсякденно, економити на „цивільному” одязі’ (Кр, Ясен); *у шахті замість штреку* ‘про високу на зріст людину’ (Дуб);

2) евфемізовано називають фізіологічні процеси, стани: *найшли (знайшли, відкопали) в породі* ‘про народження дитини (переважно в розмові з малими дітьми)’ (КрК, Соф), *порода* – мінерал, у якому міститься вугілля; *знайшли під териконом ‘т с’* (КрК, Соф); *лякати (полякати) штрек* жарг. ‘блювати’, *штрек поцілувати* ‘загинути або одержати професійну хворобу в шахті’ [Ужченко 2002: 258]; *шахта забрала* ‘хто-н. загинув у шахті або помер унаслідок професійного захворювання’ (КрК, Соф);

3) називають або характеризують дії, стан, події тощо: *попадати в обвал* ‘потрапляти в скрутну ситуацію’ [Ужченко 2002: 171] – на основі метафоризації омонімічного шахтарського терміна; *стояти на млочовці* ‘виконувати дрібні роботи, які не потребують високої кваліфікації’ (Білр, Лут); *день фантиків*, жарг. ‘день, коли шахтарі нарешті отримують зарплату’ [Ужченко 2002: 81], фразеологізм, імовірно, виник у час, коли гроші були дуже знецінені; *на-гора ‘додому’* [Ужченко 2002: 70]. Метафоричним є вираз *палити костри* ‘вести в шахті підривні роботи’ [Ужченко 2002: 134], який постав, вірогідно, під впливом гірничого терміна *костер* ‘кріплення в шахті з дерев’яних стояків, складених горизонтально один на одного у вигляді трикутних або квадратних колон, які підпирають стелю в лаві’ [Великий тлумачний словник 2003: 458], *палити* – ‘зарядами вибухівки підривати вугілля, породу’ [Дзензелівський 1996: 351].

Вислів *послати з цеберкою за електричною енергією*, жарт. ‘показати чийсь непрофесійність, недосвідченість’ [Ужченко 2002: 246] має синонімічну фразу в мовленні водіїв *барахлять конденсатори в карбюраторі* (Лисич, Луган), також жартівливими є фразеологізми *ключ на 36* ‘колода гральних карт’ (Білр) та *веселі картинки ‘т с’* (Соф): *Буває, є час, що можна й у карти перекинутись – а з собою їх не носимо, бо можуть і наказать – тоді й кричиши по говорушке (гучний зв’язок) тим, хто може де приховати карти, щоб передали транспортом: „Передай ключ на 36!” чи „Забери ключ на 36!”* (Білр).

ФО *шахтарки (шахтьорки) палити* ‘проводжати на пенсію’ (КрЛ, Лут, Усп) постала на основі звичаю палити ті предмети, з якими була пов’язана праця, *шахтарки (шахтьорки)* – шахтарський спецодяг; із жаргонною назвою пристрою пов’язана ідіома *на короткій козі*, жарг. ‘дуже швидко’ [Ужченко 2002: 26], *коза* – ‘вагонетка, якою вивозять породу на терикон або призначена для перевезення негабаритних матеріалів’ [Дзензелівський 1996: 350].

Імовірно, запозиченими з молодіжного жаргонного чи кримінального мовлення є вирази *заточити (затоптати) хавчик* ‘з’їсти тормозок, що беруть із собою в шахту’, *захавати тормозок ‘т с’* (КрК, Соф), *тормозок* – їжа, яку шахтарі беруть з дому, називають так, бо коли сідають їсти, вся робота зупиняється (тормозиться) [Дзензелівський 1996: 352]; *іти на нічку* ‘брати заздалегідь приховані інструменти’ (КрК, Соф) – якщо забій дуже довгий, шахтарі приховують окремі інструменти, аби не носити їх далеко, пор.: *хавчик ‘їжа’* [Словник сучасного українського сленгу 2006: 311], *захавати*, мол. ‘з’їсти що-небудь’ [Ставицька 2003: 122], *затоптати ‘з’їсти’* [Словник сучасного українського сленгу 2006: 142], *ничка*, крим. ‘потаємне місце для зберігання заборонених чи крадених предметів’, мол. ‘схованка’ [Ставицька 2003: 189]. Інформанти пояснюють появу цих висловів тим, що в шахті в різний час працювало чимало людей з кримінальним минулим, що й сприяло такому специфічному збагаченню професійної мови, яка межує із жаргонізованою розмовною мовою.

Отже, фразеотворення в межах гірничого професійного жаргону відображає складну взаємодію лінгвістичних та соціальних чинників. ФО з професійними шахтарськими термінами характеризують не лише виробничі процеси, операції, а й характеризують зовнішній вигляд людини; позначають, події, фізіологічні процеси. Розвинутість фразеологічного фонду професійного мовлення гірників дозволяє виокремити відповідні семантичні єдності висловів „побутових” фразем, використовуваних не лише шахтарями, а й мешканцями населених пунктів, пов’язаних із шахтами (вирази із загальним значеннями ‘нічого не робити (ледарювати)’,

‘ледар’, ‘виконувати зайву, нікому не потрібну роботу’, ‘випивати, відзначаючи якусь подію’, ‘дуже брудний’). Професійний шахтарський жаргон слугує мовцям ареалу для вторинної номінації поведінки, станів людини, для позначення яких у літературній мові немає відповідних виражальних засобів, жаргонні фразеологізми є експресивними найменуваннями вже названих станів, властивостей, дій, зазвичай тісно пов’язаних з людиною, а поширення та активне побутування цих висловів дає підґрунтя для подальших досліджень.

Література

Вархол, Івченко 1990: Вархол, Н., Івченко, А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини [Текст] / Н. Вархол. – Братислава : Словац. пед. вид-во, 1990. – 160 с. – 300 пр. – ISBN 80-08-00654-4.

Великий тлумачний словник 2003: Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2003. – 1440 с. – ISBN 966-569-013-2.

Даль 1999: Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. [Текст] / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. 4. – 688 с., 1 портр. – 10000 пр. – ISBN 5-200-02662-8.

Дзендзелівський 1996: Дзендзелівський, Й. Із спостережень над професійним діалектом шахтарів Макіївки Донецької області [Текст] / Й. Дзендзелівський // Дзендзелівський Й. Українське і слов’янське мовознавство : зб. пр. – Л. : Наук. т-во ім. Шевченка, 1996. – С. 350-352.

Добролюба 2003: Добролюба, Г. Красне слово – як золотий ключ : постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій [Текст] / Г. Добролюба. – Житомир : Волинь, 2003. – 160 с. – ISBN 966-690-038-6.

Мілева 2005: Мілева, І.В. Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Луганський національний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 19 с.

Міняйло 2001: Міняйло, Р.В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький національний ун-т. – Луганськ, 2001. – 261 с.

Мокиєнко 1989: Мокиєнко, В.М. В глибоку поговорки [Текст] / В. М. Мокиєнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 221 с. – 90000 пр. – ISBN 5-330-00752-6.

Никитина 2003: Никитина, Т.Г. Толковый словарь молодёжного сленга [Текст] / Т. Г. Никитина. – М. : Астрель : АСТ, 2003. – 736 с. – 5100 пр. – ISBN 5-17-015420-8 (ООО „Изд-во АСТ”), ISBN 5-271-05053-X („Изд-во Астрель”).

Словник сучасного українського сленгу 2006: Словник сучасного українського сленгу [Текст] / упоряд. Т. М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с. – ISBN 966-03-3268-8.

Ставицька 2005: Ставицька, Л. Арго, жаргон, сленг : соціальна диференціація української мови [Текст] / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с. – Бібліогр. : с. 426-449. – ISBN 966-7679-68-3.

Ставицька 2003: Ставицька, Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови [Текст] / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с. – Бібліогр. : 323-333. – 3000 пр. – ISBN 966-7679-31-4.

Ужченко 2003: Ужченко, В.Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с. – Бібліогр. : с. 322-352. – 100 пр. – ISBN 966-617-146-5.

Ужченко 2002: Ужченко, В.Д., Ужченко, Д.В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – 4-е вид. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 263 с. – 200 пр. – ISBN 966-617-104-X.

Чабаненко 2001: Чабаненко, В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини [Текст] / В. Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 201 с. – ISBN 966-599-100-0.

Перелік умовних скорочень

Жарг. – жаргонне, жарт. – жартівливе, ірон. – іронічне, крим. – кримінальне, лемк. – лемківські говірки, мол. – молодіжне, ннад. – нижньонаддніпрянські говірки, рос. – російська мова, споліс. – середньополіські говірки.

Умовні скорочення назв населених пунктів Луганської області

Білр – Білоріченський Лутугинського р-ну, **Дуб** – Дубівський Антрацитівського р-ну, **КрК** – Красний Кут Антрацитівського р-ну, **КрЛ** – Красний Луч, **Лисич** – Лисичанськ, **Луган** – Луганськ, **Лут** – Лутугине Лутугинського р-ну, **Соф** – Софіївський м. Красного Луча, **СтЛ** – Станично-Луганське Станично-Луганського р-ну, **Усп** – Успенка Лутугинського р-ну.

В статті розглянуто функціонування горняцкої фразеології в восточнословобожанських говорах; вияснено етнокультурну конотацію виражень. Виконана класифікація фразеологічних одиниць з точки зору їх семантики. Язиковою базою дослідження стали ареальні фразеологічні одиниці восточнословобожанських говорів. Для аналізу фразеологізмів привнесені різноманітні фразеографічні джерела.

Ключові слова: восточнословобожанські говори, ареальна фразеологія, фразеологічна одиниця, горняцка фразеологія, семантичне значення.

The functioning of miners' phraseology in Eastern-Slobozhanian subdialects and ethnocultural connotation expressions are issued in the article. The classification of phraseological units due to their semantics was set defined. The linguistic bases of the research were real phraseological units of Eastern-Slobozhanian subdialects. There were involved different phraseological sources.

Keywords: Eastern-Slobozhanian subdialects, areal phraseology, phraseological unit, miners' phraseology, semantic meaning.

Надійшла до редакції 27 вересня 2012 року.

Майя Кірлаш

УДК 811. 161. 2: 669. 02/09

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто семантичну структуру слова; визначено корпус лексичних одиниць української мови на позначення металургійного процесу; проаналізовано семантичні особливості лексичних одиниць, що утворюють лексико-семантичну групу на позначення металургійного процесу.

Ключові слова: лексико-семантична група, семема, сема.

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення мови як єдності закономірно розташованих і взаємодіючих її частин. Підхід до мови як до системи дозволяє наблизитися до виявлення складних та різноманітних зв'язків і відношень, у яких знаходяться слова будь-якої мови, утворюючи цілісну, лише їй одній притаманну лексико-семантичну систему [Уфимцева 1962: 63]. Якщо системність фонологічного і граматичного рівнів у мовознавців не викликає сумнівів, то щодо системності лексики їхні погляди не завжди збігаються. Складність вивчення лексико-семантичної системи зумовлена багатовимірністю її структури, неоднорідністю її одиниць та насамперед відкритістю для постійного поповнення новими одиницями [Кочерган 2008: 262], і тому є постійним об'єктом аналізу в наукових працях дослідників. Зважаючи на те, що мова є відкритою динамічною гетерогенною матеріальною функціональною системою [Кочерган 2008: 211], кількість робіт, присвячених дослідженню її структурних елементів постійно зростає.

Вагомий внесок у теорію системності лексики зробили Ф. де Соссюр, І.О. Бодуен де Куртене, О.О. Потебня, М.М. Покровський, Г. Остгоф, К. Мейр, Г. Іпсен, В. Порціг, В.В. Виноградов, О.І. Смирницький. У подальшому дослідженню особливостей системної організації лексики присвячені роботи таких вчених як: Л.В. Васильєва, Д.Ю. Апресяна, Ю.М. Караулова, В.І. Кодухова, М.П. Кочергана, В.В. Левицького, Д.М. Шмельова.

Сучасні розвідки спрямовані на вивчення не лише значення окремо взятого слова, але й значення інших семантично пов'язаних із ним слів. Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови найефективнішим є компонентний аналіз. Успішно застосований для опису термінів спорідненості, фонологічного та граматичного матеріалу, методика якого використовується в сучасних дослідженнях для семантичного аналізу лексики, яка менш структурована [Кузнецов 1971: 257], а саме – мовних одиниць різних галузей науки і техніки [Ляшук 2008; Брагіна 1988; Григор'єва 1989]. Спроби з'ясувати семантичну структуру лексем на позначення понять металургійної галузі знайшли місце у роботах Н. Ктитарової, Н. Стаховської, В. Плєскач, Я. Зубрицької. Проте ще не проводився комплексний аналіз семантичних відношень металургійної лексики як реєстрових словникових одиниць української мови, що і зумовлює **актуальність** обраної теми.

Мета статті – дослідити внутрішню структуру одиниць лексико-семантичної групи (далі ЛСГ) професійної лексики на позначення металургійного процесу. Для досягнення окресленої мети визначено такі **завдання**: 1) визначити корпус лексичних одиниць української мови на позначення процесу металургійної сфери; 2) на основі словникових дефініцій проаналізувати семантичні особливості лексичних одиниць, що утворюють ЛСГ на позначення металургійного процесу.

Матеріалом дослідження є 187 реєстрових словникових одиниць української мови на позначення металургійного процесу, відібрані методом суцільної вибірки із друкованих і електронних видань тлумачних словників української мови.

Слово як одиниця лексичної системи має форму і значення. Форма слова маніфестує визначений зміст – лексичне значення мовної одиниці. Саме лексичне значення мовної одиниці реалізує поняття об'єктивної дійсності засобами мовної системи. Лексема як основна одиниця лексичного рівня мови виступає зовнішнім відображенням слова. Внутрішня ж сторона слова представлена семемою, що є мінімальною одиницею лексичної семантики. Таким чином, слово має комбінаторний характер: лексема складається з морфем, а семема – із семантичних компонентів. Комбінаторність мовних одиниць є фундаментальною основою будь-якої парадигми. Сучасні лексикологічні дослідження зосереджені на вивченні структури лексичної одиниці із застосуванням методу семантичного аналізу слів на основі виокремлення компонентів їх значення і сприяють розумінню комбінаторності лексичного значення. Щоправда, наявність різних підходів до розуміння компонентів значення слів викликає багато суперечливих питань. Проте, останнім часом найуживанішим на